

Б.М.Мажинов,¹ С.Ф.Ермек^{1*}

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру мәселесі бүгінгі білім беру жүйесінде маңызды орын алуда. Осы санаттағы оқушылардың жеке ерекшеліктері мен даму деңгейін ескере отырып, олардың оқу іс-әрекетін тиімді ұйымдастыру, қызығушылықтарын арттыру, жеке қабілеттерін дамыту аса қажеттілікке айналууда. Бұл жұмыс ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқу мотивациясын арттыру үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер мен педагогикалық стратегияларды зерттейді. Оқу мотивациясын қалыптастыру арқылы оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуы, өзіндік танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын дамыту мақсат етіледі. Сонымен қатар, педагогикалық көмек көрсету, психологиялық қолдау мен арнайы оқу бағдарламаларын пайдалану, мектепте шығармашылық және тұлғалық дамуды ынталандыру – оқу мотивациясын арттырудың маңызды құралдары ретінде қарастырылады.

Бұл зерттеу ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдерді, оқу ортасының әсерін, мұғалім мен ата-ананың ролін талдайды. Нәтижесінде, оқу мотивациясын арттыру арқылы білім сапасын көтеру және оқушылардың әлеуметтену процесін жеңілдету мақсатында тиімді педагогикалық әдістер ұсынылады.

Түйін сөздер: ерекше білім беру қажеттіліктері бар, оқу мотивациясы, кіші мектеп жасындағы балалар, оқу процесі, педагогикалық стратегиялар.

Мажинов Б.М.,¹ Ермек С.Г.^{1*}

¹Казахский национальный женский педагогический университет, г.Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация

Проблема формирования учебной мотивации учащихся младшего школьного возраста с особыми образовательными потребностями занимает важное место в современной системе образования. С учетом индивидуальных особенностей и уровня развития данной категории учащихся наиболее востребованной становится эффективная организация их учебной деятельности, повышение интереса, развитие индивидуальных способностей. В этой работе исследуются методы и педагогические стратегии, используемые для повышения учебной мотивации учащихся с особыми образовательными потребностями (ЗПР). Через формирование учебной мотивации преследуется цель активного участия учащихся в учебном процессе, развития собственных познавательных потребностей и интересов. Кроме того, оказание педагогической помощи, использование психологической поддержки и специальных учебных программ, стимулирование творческого и личностного развития в школе рассматриваются как важнейшие средства повышения учебной мотивации.

В данном исследовании анализируются методы и приемы, влияние учебной среды, роль учителя и родителей, обеспечивающие их активное участие в учебном процессе с учетом психологических особенностей учащихся с особыми образовательными потребностями (ЗПР). В результате предлагаются эффективные педагогические методы с целью повышения качества знаний и облегчения процесса социализации учащихся за счет повышения учебной мотивации.

Ключевые слова: учащиеся с особыми образовательными потребностями, мотивация обучения, дети младшего школьного возраста, процесс обучения, педагогические стратегии.

Mazhinov B.,¹ Ermek S.^{1*}

¹ Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE PROBLEM OF FORMING LEARNING MOTIVATION OF PRIMARY SCHOOL AGE STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract

The problem of forming the educational motivation of primary school students with special educational needs (SEN) occupies an important place in the modern education system. Taking into account the individual characteristics and level of development of this category of students, the most popular is the effective organization of their educational activities, increasing interest, and developing individual abilities. This paper examines the methods and pedagogical strategies used to increase the educational motivation of students with special educational needs (SEN). Through the formation of educational motivation, the goal is pursued of active participation of students in the educational process, development of their own cognitive needs and interests. In addition, the provision of pedagogical assistance, the use of psychological support and special educational programs, stimulation of creative and personal development at school are considered as the most important means of increasing educational motivation. This study analyzes methods and techniques, the influence of the learning environment, the role of teachers and parents, ensuring their active participation in the educational process, taking into account the psychological characteristics of students with mental retardation. As a result, effective pedagogical methods are proposed in order to improve the quality of knowledge and facilitate the process of socialization of students by increasing educational motivation.

Keywords: children with special educational needs, primary school age, learning process, pedagogical strategies, psychological support.

Кіріспе. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар кіші мектеп жасындағы оқушылардың

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) оқушылардағы психикалық дамудың кешігуі – бұл белгілі бір жаста қабылданған нормалардан дамудың артта қалуы, онда жеке когнитивті функциялар – ойлау, есте сақтау, зейін, эмоционалдық сала зардап шегеді. Сондықтан мұндай балалармен жұмыс істеу кезінде көптеген оқу құралдары тиімсіз болып шығады, бұл әр мектептің жұмысындағы өзекті мәселе. Бастауыш мектеп жасының (7-10 жас) ерекшеліктерін, сондай-ақ мұғалімдер мектепте өзара әрекеттесетін ПДТ бар балалардағы дамудың ерекше сипаттамаларын ескере отырып, мұндай оқушыларды оқытудың тиімді құралдарын іздеу қажеттілігі бар деген тұжырымдама шығарған.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастырудың педагогикалық негіздерін зерттеу және оларды дамытуға арналған тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау арқылы басты міндеттерді шеше аламыз:

1. Оқу мотивациясының теориялық негіздерін талдау және оның психикалық дамуы тежелген оқушыларға қатысты ерекшеліктерін айқындау.

2. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталған педагогикалық стратегиялар мен әдіс-тәсілдерді анықтау.

3. Оқу мотивациясын қалыптастыру арқылы оқушылардың әлеуметтік бейімделуі мен тұлғалық дамуын жетілдіру.

Бастауыш мектеп жасындағы мотивацияның қалыптасуын зерттеудің өзектілігі баланың бастауыш мектепте оқу кезеңінде, оқу іс-әрекеті жетекші болған кезде, оқу мотивациясын қалыптастырудың алғышарттарын жасау және бастауыш мектепте оқудың соңында мотивацияға белгілі бір форма беру, яғни оны жасау маңызды екендігімен анықталады. Қазіргі мектепте ілімді асыра сілтемей ынталандыру туралы мәселені орталық деп атауға болады, өйткені мотив іс-әрекеттің қайнар көзі болып табылады және ынталандыру мен мағынаны қалыптастыру функциясын орындайды. Педагогтар мен психологтар «мотивациялық вакуумға» ие немесе иеленетін балалар санының едәуір өсуін байқауда. Бұл құбылыс көбінесе мектеп оқушыларының едәуір бөлігі үшін жеке қабілеттердің арқасында да, оған қол жеткізуге қызығушылықтың болмауынан да мектептің талап ету деңгейі қол жетімсіз болатындығына байланысты [1].

Бастауыш мектеп жасы дағдылар мен оқуға деген ұмтылыстың негізін қалау үшін қолайлы. Мотивация оқу процесінің өнімділігіне үлкен әсер етеді және оқу іс-әрекетінің сәттілігін анықтайды. Оқу мотивтерінің болмауы сөзсіз оқу үлгерімінің төмендеуіне, тұлғаның деградациясына әкеледі.

Мотивацияны қалыптастыру дегеніміз – оқушының басына дайын мотивтер мен мақсаттар қою емес, оны қажетті мотивтер мен мақсаттар өткен тәжірибені, даралықты, оқушының ішкі ұмтылыстарын ескере отырып және контекстінде қалыптасатын және дамитын белсенділікті өрістету жағдайлары мен жағдайларына қою.

ПДТ бар балаларды зерттеу көрсеткендей, оларға тән көптеген психофизикалық ерекшеліктердің ішінде тұлғаның жалпы дамымауы алдыңғы қатарға шығады: эмоционалды-ерікті жетілмегендік, қызметті ерікті түрде реттеудегі қиындықтар, барлық қызмет түрлеріндегі динамикалық бұзылулар, мотивациялық саланың әлсіреуі, психикалық және танымдық мүмкіндіктердің шектеулері психикалық дамуы тежелген балаға тапсырмаларды сәтті жеңуге мүмкіндік бермейді және оларға ересек адам мен жалпы қоғам қоятын талаптарды орындау қиынға соғады. Бұл шектеулер бірінші рет айқын көрінеді және бала мектепке келгенде ересектер оны бірден байқайды. Ол балаларда ойын мотивациясы әлдеқайда ұзақ уақыт бойы жетекші болып қала береді, оқуға деген қызығушылықтары мен мотивациясы, қажетті ұғымдар әрең қалыптасады [2].

Бірқатар авторлардың пікірінше, ПДТ бар балалар көбінесе мектепте оқуға дайын емес. Олардың мектептегі оқу тапсырмаларын орындауға қатысты қызығушылықтары мен жауапкершіліктері жоқ деп түсіндіріледі. Бұл балаларда бастауыш сыныптарда жиі кездесетін оқу қиындықтары, Т.А.Власова және М.С.Певзнер мұны эмоционалды саланың және жалпы тұлғаның жетілмегендігімен байланыстырады [3]. ПДТ бар бала мектеп жасына жетіп, мектепке дейінгі қызығушылықтар шеңберінде қалады. Ол мектеп жасына дейінгі балаларға тән іс-әрекеттің мотивтерін сақтайды, ең алдымен ойын мотиві. Баланың тікелей мүдделерімен, ойынмен байланысты тапсырмалар сәтті орындалады. Кейбір жағдайларда мұндай оқушылар өз қызметінде негізінен ләззат эмоциясын басшылыққа алады. (М.С.Певзнер; Т.А.Власова; К.С.Лебединская). Жалпы ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылар үшін оқу мотивациясының төмендігі, жоғары деңгейдегі мотивациямен іс жүргізу мотивациясының шарттылығының болмауымен байланыстырылады. Оқу іс-әрекетінің мағынасын беретін ілімнің кең әлеуметтік мотивтері ПДТ бар балалардың мотивациялық жүйелерінде жеткіліксіз ұсынылған. Бұл оқушылардың оқуға деген оң көзқарасын қолдайтын оқу қызығушылықтары қалыпты дамып келе жатқан оқушыларға қарағанда мазмұнды емес. ПДТ бар бастауыш сынып оқушысының маңызды мотиві – бұл өз-өзіне деген сенімсіздіктің жоғарылауының көрсеткіші болып табылатын және оқу іс-әрекетінің жағымсыз эмоционалды фонын тудыратын сәтсіздіктен немесе жазадан аулақ болу мотивациясы. Егер кейбір балаларда жетістікке жету мотивациясы айқын болса, онда ол көбінесе өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігімен көрініс табады.

Негізгі ережелер. ПДТ бар оқушылар немқұрайлы, пассивті-теріс көзқарасты көрсетеді, бұл олардың ертерек кезеңде қажеттіліктер мен мүдделерді түзету кезінде көп жағдайда жеткілікті назар аудармайтындығымен түсіндіріледі. Қызығушылықтың ішінара болмауына, интеллектуалды дамудың төмендігіне, мектепке бару қажеттілігі туралы қарапайым түсініктің болмауына байланысты.

Оқудың бірінші жылын бастауыш білім берудің ғана емес, жалпы білім берудің де құнды буыны ретінде, баланың кейінгі өмірі мен оқуының маңызды мақсатын орындайтын «пропедевтикалық» кезең ретінде қарастыру маңызды:

- бұл кезеңде бастапқы мотивация бекітіледі, өзгереді;
- баланың өзін-өзі тануы және өзін-өзі бағалауы ол үшін жаңа іс-әрекеттің субъектісі ретінде жүзеге асырылады – ілім, оның «мен оқушымын» мәртебесі, сондай-ақ оның жалпы сипаты мен мінез-құлқын анықтайтын жеке психикалық қасиеттері қалыптасады;

- оқу-танымдық іс-әрекет мектептегі барлық кейінгі оқытудың негізі ретінде қалыптасады, сөйлеу қызметі мен сөйлеу практикасы дамиды және байытылады;

- оқу іс-әрекетінде ынтымақтастық пен ұжымшылдық дағдылары, білім алушылармен және мұғаліммен қарым-қатынас тәжірибесі қалыптасады.

Оқу қызметі – ойлаудың теориялық формаларын игерудегі әлеуметтік қызмет. Осы іс-әрекет барысында балалар: оқу қабілетін игереді; теориялық біліммен жұмыс істеу қабілетін меңгеріп шығады. Бұл қызмет білімнің әртүрлі салаларында бастапқы ғылыми ұғымдарды игерумен сипатталады. Білім алушылар шындықты көрсетудің теориялық формаларында бағдарлау негіздерін қалыптастырады.

В.В.Давыдов және Д.Б.Эльконин бастауыш мектеп жасында оқу іс-әрекетінің мәселесімен (оның құрылымы, мазмұны, ерекшеліктері және т.б.) егжей-тегжейлі айналысқан [4]. Олар оқу іс-әрекетінің келесі компоненттерін анықтады: мотивация, оқу міндеті, оқу іс-әрекеті, өзін-өзі бақылауға ауысатын бақылау және өзін-өзі бағалауға ауысатын бағалау. Аталған компоненттерді толығырақ қарастырып өтейік.

Оқу мотивациясы – бұл оқу іс-әрекетіне байланысты мотивтердің жиынтығы, бұл оқуға итермелейтін нәрсе. Оқу іс-әрекетінің мотивтері мен мотивациясы біздің зерттеуіміздің маңызы болып табылады.

Әдетте, психологтар оқу мотивациясының бес деңгейін анықтайды:

1. Мектептегі мотивацияның, оқу белсенділігінің жоғары деңгейі (мұндай балаларда танымдық мотив бар, барлық мектеп талаптарын сәтті орындауға деген ұмтылыс). Оқушылар мұғалімнің барлық нұсқауларын нақты орындайды, адал және жауапты, егер олар қанағаттанарлықсыз баға алса, қатты алаңдайды.

2. Жақсы мектеп мотивациясы. (Оқушылар оқу іс-әрекетімен сәтті айналысады). Мотивацияның мұндай деңгейі орташа болып табылады.

3. Мектепке деген оң көзқарас, бірақ мектеп мұндай балаларды мектептен тыс жұмыстарға тартады. Мұндай балалар мектепте достарымен, мұғалімдермен сөйлесу үшін өздерін қауіпсіз сезінеді. Олар өздерін шәкірт ретінде сезінуді, әдемі портфолио, қаламдар, қарындаш қораптар, дәптерлер болғанды ұнатады. Мұндай балалардағы танымдық мотивтер аз дәрежеде қалыптасады және оқу процесі оларды аз тартады.

4. Мектептегі мотивацияның төмендігі. Бұл балалар мектепке құлықсыз барады, сабақты өткізіп жіберуді жөн көреді. Сабақтарда олар көбінесе басқа істермен, ойындармен айналысады. Оқу іс-әрекетінде айтарлықтай қиындықтар бар. Мектепке байсалды бейімделуде.

5. Мектепке деген теріс көзқарас, мектептегі дезадаптация. Мұндай балалар оқуда үлкен қиындықтарға тап болады: олар оқу іс-әрекетін жеңе алмайды, сыныптастарымен қарым-қатынаста, мұғаліммен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады. Олар көбінесе мектепті дұшпандық орта ретінде қабылдайды, онда болу олар үшін төзгісіз дүние болып көрінеді. Көбінесе мұндай оқушыларда жүйке-психикалық бұзылулар байқалады [5].

Осылайша, ілімді ынталандыру мәселесін және оның бастауыш мектеп жасында қалыптасу ерекшеліктерін дамытудың негізгі теориялық тәсілдерін зерттей отырып, біз оқу мотивациясы күрделі құрылыммен сипатталатын мотивацияның ерекше түрі болып табылады деген қорытындыға келеміз, оның формаларының бірі ішкі (процесс пен нәтижеге бағытталған) және сыртқы (қосыла алмау, шетте қалу) мотивация құрылымы болып табылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру мәселесі қазіргі білім беру жүйесінде ерекше маңызға ие. Әлемдегі және еліміздегі білім беру саласындағы жаңашылдықтар мен реформалар балалардың жеке мүмкіндіктерін ескеруді талап етуде. Олардың оқу мотивациясы білім алу процесіне деген қызығушылығы мен ынтасы, оқу іс-әрекетіне белсенді қатысуы – жалпы білім сапасын арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру ерекшеліктерін анықтауға бағытталды. Зерттеу барысында сапалық және сандық әдістер кешені қолданылды.

Қолданылған әдістер:

1. *Психодиагностикалық әдістер:*

- А.Е. Селевконың «Мотивациялық сауалнама» әдістемесі
- Д.Амонашвилидің «Жеке мотивацияны бағалау» шкаласы
- В.И. Слободчикованың мотивацияның типологиясы бойынша сауалнамасы

2. *Сауалнама және әңгімелесу әдістері:*

- Мұғалімдер мен ата-аналарға арналған құрылымдалған сауалнамалар;
- Оқушылармен жартылай құрылымдалған әңгімелесу.

3. *Педагогикалық бақылау:*

- Сабақтарда және сыныптан тыс іс-шаралардағы оқушылардың мінез-құлқын бақылау арқылы оқу мотивациясының көріністері тіркелді.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын диагностикалау — бұл олардың оқу процесіне деген қарым-қатынасын, ынтасын және ішкі қозғаушы күштерін анықтауға бағытталған маңызды қадам. Оқу мотивациясын диагностикалау нәтижесі бойынша баланың білім алуға деген қызығушылығы, мотивациялық күйлері, өзін-өзі бағалауы және оқу іс-әрекетіне деген жауапкершілігі айқындалады. Оқушылардың оқу мотивациясын дұрыс бағалаудың тиімді әдістемелерін қолдану олардың оқудағы жетістіктеріне және психологиялық дамуына үлкен әсер етеді.

Оқу мотивациясын диагностикаға алу үшін келесі әдістемелердің негізінде бағалау критерийлерін белгілеуге болады:

Мотивациялық сауалнама оқушының оқу мотивациясын анықтау үшін кеңінен қолданылады. Сауалнамада оқушының оқуға деген қызығушылығы мен оның сыртқы және ішкі факторлар арқылы ынталануын бағалау мақсатында бірнеше сұрақтар қойылады:

- Оқушының оқу материалдарына деген қызығушылығы;
- Сабақтан алған қуаныш және қанағаттану сезімі;
- Оқуды қиындықсыз қабылдау немесе тосқауылдарға қарсы тұру ынтасы.

Бағалау критерийлері:

- Қызығушылық деңгейі (жоғары / орташа / төмен): Оқушының оқу материалдарын қаншалықты қызық деп бағалағаны.

- Оқуға деген ынта (жоғары / орташа / төмен): Сабаққа деген ынта мен белсенділік дәрежесі.

- Мақсат қою (жетіспейді / орташа / айқын): Оқушының сабақ барысында нақты мақсаттар қоюы және оған жетуге ұмтылуы.

Жеке мотивацияны бағалау шкаласы оқушының ішкі мотивациясын бағалауға бағытталған. Оқушылардың оқу материалына деген қызығушылығы, өз жетістіктеріне қуану және осы бағыттағы ұмтылысы бағаланады.

Бағалау критерийлері:

- Ішкі қызығушылық (жоғары / орташа / төмен): Оқушының оқуға деген ішкі қызығушылығы мен оған деген сүйіспеншілігі.

- Өзін-өзі бағалау (жоғары / орташа / төмен): Оқушының өзін-өзі бағалауы және өз нәтижелерін түсіну.

- Қиындықтарды еңсеру (жоғары / орташа / төмен): Оқушының оқу барысындағы қиындықтарға қаншалықты бейімделгендігі.

Мотивацияның типологиясы бойынша сауалнама оқушының оқу мотивациясын ішкі және сыртқы себептер бойынша бағалауға мүмкіндік береді.

Бағалау критерийлері:

- Ішкі мотивация (жоғары / орташа / төмен): Оқушының оқуды өз қызығушылығы мен мақсаттарына байланысты қабылдауы.

- Сыртқы мотивация (жоғары / орташа / төмен): Оқушының сыртқы себептерге, мысалы, ата-аналардың, мұғалімдердің ықпалына байланысты оқу процесіне деген мотивациясы.

Нәтижелер. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру мәселесін теориялық зерттеу барысында алынған қорытындыларды практикалық негіздеу мақсатында зерттеу жұмысы жүргізілді. Зерттеудің тәжірибелік-эксперименттік базасы Алматы облысы, «А.С.Макаренко атындағы орта мектеп» КММ болды. Экспериментке 2 сыныптың 20 оқушысы қатысты.

1) *А.Е. Селевконың «Мотивациялық сауалнама» әдістемесі*

Бұл әдістеме оқушының оқу процесіне деген қарым-қатынасын, қызығушылығын және мотивациясын анықтауға бағытталған. Әрбір балаға оқу процесіне қатысты сұрақтар беріледі:

- «Сен сабаққа қалай қарайсың?»

- «Сабақта жақсы нәтиже көрсетсең, өзінді қалай сезінесің?»

- «Сабақ оқуды қалай ұйымдастырасың?»

Мақсаты: оқушылардың ішкі мотивациясын және сыртқы факторларға (мұғалімдер, ата-аналар) тәуелділігін анықтау [6].

2) *Д.Амонашвилидің «Жеке мотивацияны бағалау» шкаласы*

Бұл әдістеме оқушының өзін-өзі дамытуға деген ниетін және оқу процесіне деген ынтасын зерттейді. Шкаланың сұрақтары оқу мотивациясына байланысты бірнеше категорияны қамтиды:

- Оқуға деген ішкі қызығушылық;

- Өзін-өзі бағалауы және жетістіктерге деген ұмтылысы;

- Мұғалімдердің және ата-аналардың оқу мотивациясына әсері.

Мақсаты: оқушының оқу процесіне деген қызығушылығын, ішкі мотивациясын және жетістікке жетуге деген ұмтылысын бағалау [7].

3) *В.И. Слободчикованың мотивацияның типологиясы бойынша сауалнамасы*

Бұл әдістеме оқушының мотивациялық типін анықтауға бағытталған. Ол оқушының оқу әрекеттерінде кездесетін түрлі мотивация түрлерін бағалайды:

- Ішкі мотивация (оқу пәніне қызығушылық, білім алу үшін ынталану);

- Сыртқы мотивация (мұғалімдердің немесе ата-аналардың талаптарына сай болу).

Мақсаты: оқушының сыртқы және ішкі мотивациясының арақатынасын зерттеу [8].

Эксперименттік зерттеу нәтижесінде, оқу мотивациясының бірнеше көрсеткіштері бойынша оқушылардың жағдайы анықталды. Диагностика нәтижесінде алынған деректерді төмендегі критерийлер бойынша бағалау мүмкіндігі туды.

Зерттеу жүргізілмеген немесе аз ынталы, төмен оқу мотивациясына ие оқушылар үшін бастапқы көрсеткіштер төмен деңгейде болды. Бұл кезеңде мынадай нәтижелер байқалды:

- Оқушылардың көпшілігі сабаққа қызығушылық танытпайды (50% жағдайда төмен қызығушылық).

- Оқуға деген ынтасы төмен (40% жағдайда сыртқы факторлардан ғана әсер алады).

- Оқу материалдары қиын әрі түсініксіз деп қабылданады (35% оқушылардың оқу үлгерімі төмен болды).

- Өзін-өзі бағалау төмен және жетістікке жету үшін ұмтылыс жоқтың қасы.

1-кесте. А.Е. Селевко әдістемесі бойынша алынған нәтижелер

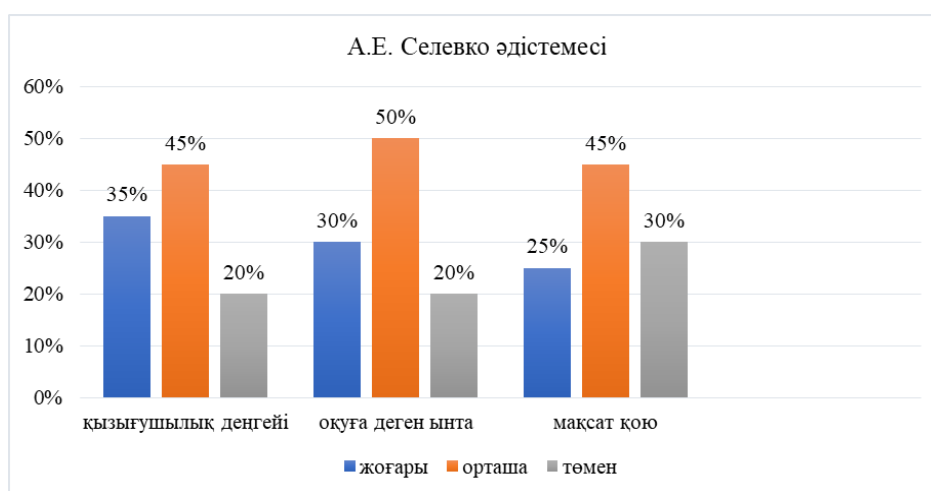
Бағалау критерийлері	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Қызығушылық деңгейі	35%	45%	20%
Оқуға деген ынта	30%	50%	20%
Мақсат қою	25%	45%	30%

2-кесте. Д. Амонашвили шкаласы бойынша алынған нәтижелер

Бағалау критерийлері	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Ішкі қызығушылық	40%	40%	20%
Өзін-өзі бағалау	50%	30%	20%
Қиындықтарды еңсеру	45%	35%	20%

3-кесте. В.И. Слободчикова сауалнамасы бойынша алынған нәтижелер

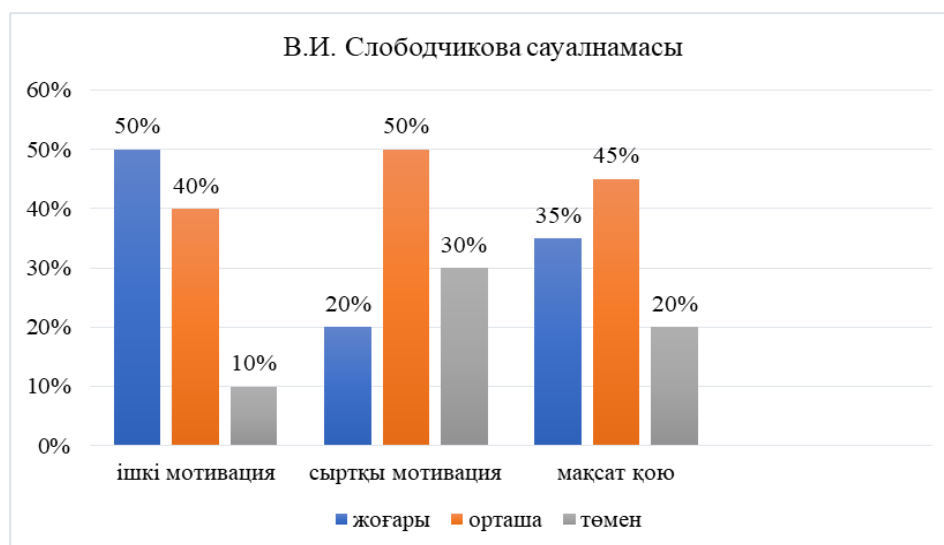
Бағалау критерийлері	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Ішкі мотивация	50%	40%	10%
Сыртқы мотивация	20%	50%	30%
Мақсат қою	35%	45%	20%

1-сурет. А.Е. Селевко әдістемесі бойынша диагностика нәтижесі

2-сурет. Д. Амонашвили шкаласы бойынша диагностика нәтижелері

3-сурет. В.И. Слободчикова сауалнамасы бойынша диагностика нәтижелері

Зерттеу нәтижесінің қорытындысында оқушылардың оқу мотивациясы төмен деңгейде екендігі аныталды. Толық айта кететін болсақ, қызығушылық, оқуға деген ынта және мақсат қою көрсеткіштері негізінен орташа және төмен деңгейді көрсетті. Өзін-өзі бағалау мен қиындықтарды жеңу мәселелері де айтарлықтай төмен деңгейде көрініс тапты.

Оқушылардың көбі сыртқы мотивацияға тәуелді, бұл олардың ішкі мотивациясының жеткіліксіз екенін көрсетеді.

Оқу мотивациясының төмен деңгейі ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы балаларда жиі кездесетін жағдай. Бұл оларды өз-өзін бағалауда, қиындықтарды еңсеруде және оқуға деген қызығушылықты арттыруда қиындықтарға кездеседі.

Талқылау. *Сыртқы факторлардың әсері:* көптеген оқушылардың оқу мотивациясы сыртқы факторларға тәуелді (ата-аналардың, мұғалімдердің әсері). Сонымен қатар ішкі мотивацияның төмендігі және оқушылардың өз жетістіктерін бағалауының әлсіздігі оқу процесінде қиындықтар тудырады.

Әрине, оқу мотивациясын диагностикалау және оны арттыру әдістемелері туралы талқылау өте маңызды, өйткені бұл мәселе психикалық дамуы тежелген балаларды оқытуда ерекше мәнге ие. Талқылауға төмендегі бірнеше маңызды аспектілерді шығаруымызға болады:

Тиімділігі:

Мотивациялық сауалнамалар мен шкалалар — оқушылардың ішкі мотивациясын, қызығушылығын және оқуға деген қарым-қатынасын анықтауда өте пайдалы. Бұл әдістемелер білім беру процесіндегі басты мәселелерді түсінуге, сондай-ақ мотивацияны арттыруға бағытталған нақты стратегияларды енгізуге мүмкіндік береді.

Ойын терапиясы мен мақсат қою әдістемелері — ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы балалар үшін тиімді. Себебі бұл балалардың эмоциялық тұрақсыздығы мен назардың шоғырлану проблемалары бар, сондықтан олар үшін оқу материалдарын ойын арқылы беру мотивацияны арттырады. Сонымен қатар, мақсат қою арқылы олар өз жетістіктерін бақылап, өзін-өзі бағалай алады.

Шектеулер:

Тесттердің мәдени және әлеуметтік контексті — кейбір әдістемелер психикалық дамуы тежелген балалар үшін өте формалды болуы мүмкін және балалардың жеке ерекшеліктерін, әлеуметтік жағдайын ескермейді. Сондықтан арнайы әдіс-тәсілдерді немесе сауалнамаларды балалардың жас ерекшеліктеріне және даму деңгейіне сәйкес икемдеу қажет.

Тікелей бағалау мүмкіндігінің шектеулілігі — кейбір балалар өз эмоцияларын немесе оқу мотивациясын толық түсінбеуі мүмкін, сондықтан сауалнамаларды толтыру барысында объективтіліктен ауытқулар болуы ықтимал. Бұл жағдайды ескере отырып, әдістемелерді бақылау, сұхбаттасу және басқа да бақылау әдістерімен толықтыру қажет.

Ұсыныс ретінде біз оқу мотивациясын арттыруда төмендегідей арнайы әдістерді қолданылуы жөн санаймыз:

1. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың *мотивациясын арттырудағы ойын терапиясы*. Ойын арқылы балалар өздерін еркін сезінеді, алайда оқу процесіне қызығушылықтарын оятады. Осы арқылы олар өздеріне сенімді бола бастайды, тапсырмаларды орындауға қызығады.

Алайда ойын терапиясының тек балалардың эмоциялық жағдайын жақсартуға ғана емес, сондай-ақ оқу мотивациясын арттыруға да оң әсер етуі үшін оның құрылымы мен мазмұны мұқият дайындалуы тиіс. Ойын материалдарының балаларға қызықты әрі түсінікті болуын қамтамасыз ету керек.

2. *Мақсат қою және өзін-өзі бағалау әдістері*: Бұл әдістердің басты артықшылығы — олар балалардың ішкі мотивациясын дамытуға көмектеседі. Мақсат қою арқылы балалар нақты мақсаттарға жетуге ұмтылады, ал өзін-өзі бағалау оларды өз жетістіктерін көруге, бағалауға және келешекте өз жұмысын жақсартуға итермелейді.

Дегенмен, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылар үшін мақсат қою кезеңі біршама күрделі болуы мүмкін. Олар тапсырмаларды немесе мақсаттарды түсінуде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сондықтан мұғалімнің немесе дефектологтың көмек көрсетуі қажет.

3. *Отбасылық және мектептегі ынтымақтастықты күшейту*: Ата-аналармен тығыз байланыс орнатып, олардың балаларының оқу мотивациясын қолдауға деген қызығушылығын арттыру. Мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы коммуникацияны жақсарту арқылы оқушылардың ішкі мотивациясын дамыту қажет.

4. *Топтық жұмыс әдісі*: Топтық жұмыстар балаларды біріктіріп, ынтымақтастыққа және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Әлеуметтік өзара әрекеттесу мотивацияны арттыруда маңызды фактор болуы мүмкін, әсіресе психикалық дамуы тежелген балаларға.

Бұл әдіс тек сыныптық жағдайларда ғана емес, сондай-ақ арнайы түзету топтарында да қолданылуы мүмкін. Дегенмен, топтық жұмыс кезінде әр оқушының жеке ерекшеліктері ескерілуі тиіс, өйткені олардың әрқайсысының оқу қарқыны мен мотивация деңгейі әртүрлі [9].

Оқу мотивациясын арттыруда жүргізілген зерттеу мен диагностика әдістемелерінің нәтижесі тәжірибеде көрінеді. Алайда, біз әдістемелерді балалардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеп, әртүрлі әдістерді үйлестіре қолдану нәтижесінде ғана оң нәтижеге қол жеткізуге болады деген тұжырымға келдік. Бұл жұмыстың маңызы ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға және олардың психоэмоционалдық дамуын қолдауға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Оқу мотивациясын диагностикалау әдістемелерінің нәтижелері ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын анықтау және оны арттыруда маңызды рөл атқарады. Әдістемелер арқылы алынған деректер оқушылардың мотивациялық жағдайын түсінуге мүмкіндік береді және олардың оқу процесіне деген қатынасын жақсартуға бағытталған педагогикалық стратегияларды жүзеге асыруға көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқу мотивациясын арттыру үшін ішкі қызығушылықты ояту, мадақтау жүйесін қолдану және қиындықтарды еңсеру әдістерін енгізу өте маңызды. Бұл әдістер ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың оқу процесіне деген қатынасын өзгертуге ықпал етеді.

Қорытынды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын қалыптастыру мәселесі білім беру жүйесінің дамуында маңызды орын алады. Зерттеу барысында бұл категориядағы балалардың оқу мотивациясын арттыру үшін арнайы педагогикалық әдіс-тәсілдер мен стратегиялар қолданудың қажеттілігі айқындалды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылар үшін оқу процесінің тиімділігі тек білім мазмұнымен ғана емес, олардың жеке психологиялық ерекшеліктеріне, оқу процесіне деген қатынасын өзгертуге де байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытудың сәттілігі – бұл тұрақты оқу мотивациясы мен танымдық белсенділіктің болуы.

Оқу мотивациясын қалыптастыру барысында педагогикалық әдіс-тәсілдер оқушылардың қызығушылықтарын, қажеттіліктерін және жеке даму деңгейлерін ескеруге бағытталуы тиіс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру үшін дифференциалды оқыту, ынталандырушы тапсырмалар, қолдау көрсету мен жеке көмек көрсету әдістері аса маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, оқу ортасы мен педагогтің рөлі ерекше орын алады, себебі мұғалімнің эмоционалды қолдауы мен жеке көзқарасы оқушының оқу мотивациясына айтарлықтай әсер етеді [10].

Зерттеудің нәтижелері ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға бағытталған түрлі әдіс-тәсілдер мен педагогикалық стратегияларды жүзеге асырудың маңыздылығын көрсетеді. Осылайша, оқу мотивациясын дамыту арқылы оқушылардың білім сапасын жоғарылату, олардың әлеуметтену үдерісін жеңілдету және тұлғалық дамуын ынталандыру мүмкіндігі артады.

Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамытудың маңызды бөлігі ретінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушыларға арналған арнайы бағдарламалар мен педагогикалық қолдау жүйесін енгізу қажет. Бұл шаралар оқу процесін тиімдірек ұйымдастыруға, оқушылардың өз-өзіне сенімділігін арттыруға және олардың білім алуына деген ынтасын дамытуға мүмкіндік береді. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулер мен практикалық жұмыстың алдағы уақытта да жалғасуы, ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ПДТ) кіші мектеп жасындағы оқушылардың білім алуына қосымша мүмкіндіктер ашуы ықтимал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М.Қ. Психикалық дамуында ауытқуы бар балалардың оқу мотивациясын қалыптастыру жолдары // Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселелері журналы. - №1 (5), 2016. – 34-42 бб. DOI: 10.31714/edu.2016.059
2. Казаченко Н. В. Психикалық дамуы тежелген балалардың оқу мотивациясын дамыту // Журнал дефектология. – №3 (22), 2018. – 45-57 бб. DOI: 10.31227/jdef.2018.078
3. Власова Т.А., Певзнер М.С. Исследования по развитию мотивации к обучению у детей с задержкой психического развития // Дефектология и психология. - №1 (30), 2014. – 89-101с.
4. Давыдов В.В., Эльконин Д.Б. Теория развивающего обучения и мотивация у детей с нарушениями психического развития // Дефектология и психология образования. - №1 (29), 2015. – 52-64 с.
5. Әбенова М. Б. Психикалық дамуы тежелген балалардың оқу мотивациясы мен тұлғалық дамуындағы ерекшеліктер// Қазақстан педагогикасы журналы. - №4 (8), 2018. – 23-32 бб. DOI: 10.24424/kped.2018.091
6. Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП./ Г.К. Селевко.- М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с
7. Амонашвили Ш.А. Спешите дети, будем учиться летать. Изд. Дом Шалвы Амонашвили. Лаборатория гуманизм. Пед. МГПУ. — М., 2005- 329 с.
8. Слободчиков В.И. Психология развития человека. Издательство: Педагогика, 2013, 58-62 с.
9. Федорова Т.И. Психикалық дамуы тежелген балалардың білім алудағы мотивациясын арттыру әдістері // Педагогика и психология образования. - №5 (14), 2020. – 77-89 бб. DOI: 10.1016/j.pedpsy.2020.040
10. Jodi A.S. Kaplan. Motivational Strategies for Children with Intellectual Disabilities // Journal of Intellectual Disability Research. №5 (60). 2016, pp. 423-431. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2011.01413.x

References:

1. Zhymabaev M.K. Psihikalıyq damuynda auytquy bar balalardıń oqu motivaciyasyn qalyptastyru zholdary // Қазақстан Respublikasyndaғы bilim beru мәseleleri zhurnaly. - №1 (5), 2016. – 34-42 bb. DOI: 10.31714/edu.2016.059
2. Kazachenko N. V. Psihikalıyq damuy tezhelgen balalardıń oqu motivaciyasyn damytu // Zhurnal defektologiya. – №3 (22), 2018. – 45-57 bb. DOI: 10.31227/jdef.2018.078
3. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Issledovaniya po razvitiyu motivacii k obucheniyu u detej s zaderzhkoj psihicheskogo razvitiya // Defektologiya i psihologiya. - №1 (30), 2014. – 89-101s.
4. Davydov V.V., El'konin D.B. Teoriya razvivayushchego obucheniya i motivaciya u detej s narusheniyami psihicheskogo razvitiya // Defektologiya i psihologiya obrazovaniya. - №1 (29), 2015. – 52-64 с.
5. Әbenova M.B. Psihikalıyq damuy tezhelgen balalardıń oqu motivaciyasy men tұлғалық damuyndaғы ereksheликter// Қазақстан pedagogikasy zhurnaly. - №4 (8), 2018. – 23-32 bb. DOI: 10.24424/kped.2018.091
6. Selevko G.K. Pedagogicheskie tekhnologii na osnove didakticheskogo i metodicheskogo usovershenstvovaniya UVP./ G.K. Selevko.- М.: NII shkol'nyh tekhnologij, 2005. – 288 s
7. Amonashvili SH.A. Speshite deti, budem uchit'sya letat'. Izd. Dom SHalvy Amonashvili. Laboratoriya gumanit. Ped. MGPU. — М., 2005- 329 s.
8. Slobodchikov V.I. Psihologiya razvitiya cheloveka. Izdatel'stvo: Pedagogika, 2013, 58-62 s.
9. Fedorova T.I. Psihikalıyq damuy tezhelgen balalardıń bilim aludaғы motivaciyasyn arttyru әdisteri // Pedagogika i psihologiya obrazovaniya. - №5 (14), 2020. – 77-89 bb. DOI: 10.1016/j.pedpsy.2020.040
10. Jodi A.S. Kaplan. Motivational Strategies for Children with Intellectual Disabilities // Journal of Intellectual Disability Research. №5 (60). 2016, pp. 423-431. DOI: 10.1111/j.1365-2788.2011.01413.x